

ROMEINSE LIMES IN NOORD-BRABANT

Reeds in 1947, toen Prof. Dr. W. Glasbergen bezig was met het onderzoek van 35 grafheuvels tussen Toterfout en Halve Mijl, was, tijdens een der talrijke excursies, de aandacht gevallen op een hoge en zeer lange wal tussen Knegsel en Steensel.

Het probleem der wallen speciaal in de Acht Zaligheden trok spoedig de aandacht van de heer Kakebeeke, die in een tweetal artikelen in Brabants Heem ¹⁾, verschillende soorten wallen onderscheidde. In het eerste artikel noemt hij ook bovengenoemde wal, die zich enige kilometers ver van Oost naar West uitstrekt.

Ouderdom en doel van deze wal waren echter moeilijk vast te stellen zonder dat doorsnede en horizontale constructie door een opgraving onderzocht waren. Eén ding was duidelijk: de wal was geen akkerbegrenzing, daarvoor was hij te lang. Ook voor markering van een gemeentegrens kwam hij niet in aanmerking, er ligt geen gemeentegrens in de buurt.

De kans voor een onderzoek kwam in 1955 toen een gedeelte van de wal met een aangrenzend perceel voor zandwinning werd gebruikt en tot op een diepte van bijna drie meter afgegraven.

De gulzige draglines waren reeds tientallen meters gevorderd toen ik hierover een waarschuwing ontving van mevrouw Mandos.

Ik bracht spoedig een bezoek aan de afgraving. De teruggeworpen zwarte bovenlaag die nu onder in de kuil was gedeponeed trok meer mijn belangstelling dan het profiel van de wal dat door ruwe sporen van de dragline te onduidelijk was om er iets merkwaardigs in te zien. De teruggeworpen zwarte bovengrond bevatte daarentegen zoveel romeinse scherven dat mijn aandacht daarop geheel was geconcentreerd. Het materiaal was zo overvloedig dat een nieuw bezoek, met dozen voor het opbergen der scherven, noodzakelijk was.

Intussen hadden ook de heer en mevrouw Mandos opnieuw de zandafgraving geïnspecteerd en in de losse grond crematieresten gevonden, waarbij een deukvaasje, scherven van glas en aardewerk, ijzerhoekjes van een klein kistje en een munt werden gevonden. Dit alles behoorde kennelijk tot de inventaris van een Romeins graf. De munt was van keizerin Faustina I. (B.H. VII 1-24).

Deze grafvondst lag juist vóór het midden van de brede wal en daar de heide met de wortels in de crematieresten was vastgegroeid moesten deze laatste zijn bijgezet in de top van de toen reeds bestaande wal.

1) A. D. KAKEBEEKE: Wallen in ons landschap. Brab. Heem. Jrg. I, 1949, p. 7-11. Voorstudies van een plattegrondsonderzoek van Zandoerle. Brab. Heem Jrg. I, 1949, p. 83-87.

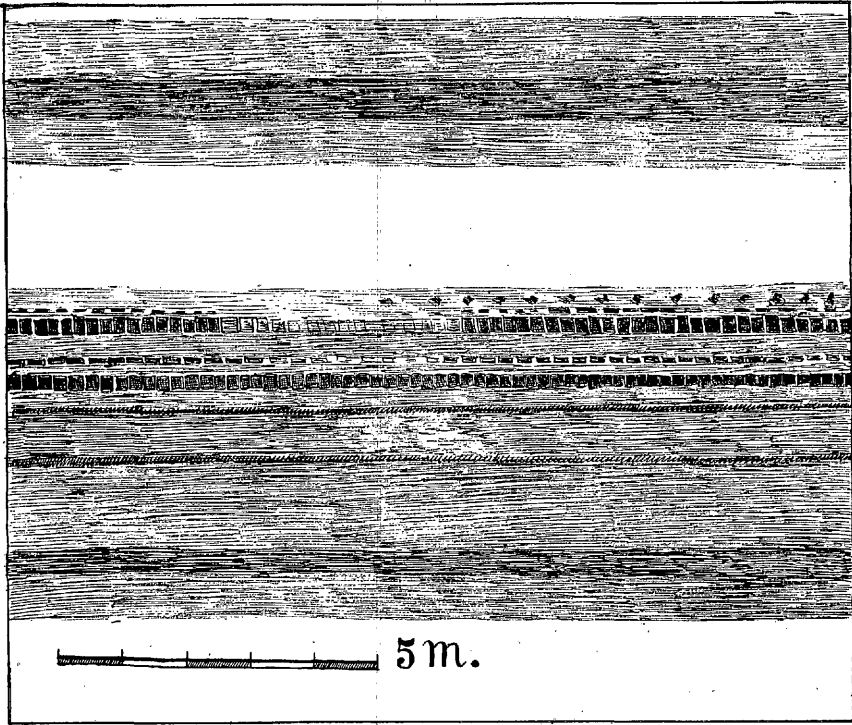

Fig. 1. Wal en greppel in bovenste vlak.

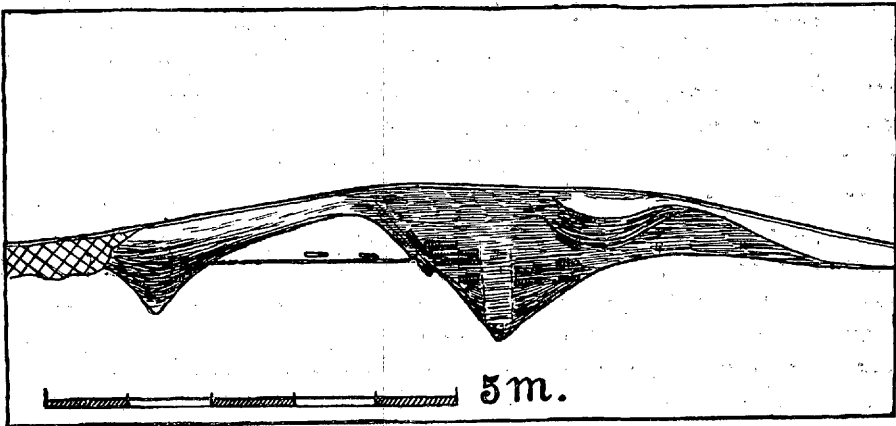

Fig. 3. Profiel van westkant gezien.

Dit feit bracht het probleem van de wal plotseling in hernieuwde belangstelling. Immers we hadden nu zeer waarschijnlijk met een Romeinse of zelfs vóór-Romeinse wal te doen.

De zandafgraving werd kort daarna op het volgende perceel voortgezet. Daar dit nu niet meer met een dragline, maar gewoon met een schop gebeurde, waren de profielen duidelijker te zien en nu bleek ook met welke degelijkheid en zorg de wal was opgebouwd uit opgestapelde plaggen.

Met toestemming van de Rijksdienst van het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort werd 29 juni 1955 met een proefonderzoek begonnen. De profielen werden getekend en de wal werd ook horizontaal over enige meters afgegraven waarbij telkens een vlak werd schoon geschaafd en ingetekend (fig. 1 en 2).

De wal bestond in doorsnede (fig. 3) uit een greppel aan de noordzijde, vervolgens een laag walletje van geel zand en dan een diepere, beneden spits toelopende greppel, waarin zeer zware palen, die met opgestapelde plaggen waren vastgezet. Een rij dunnere palen stond op de scheiding van de geelzandige wal en de diepe centrale greppel.

Opvallend was de zeer regelmatige en accurate plaatsing der plaggen (fig. 1) en palen (fig. 2), die moeilijk anders dan aan militaire organisatie kan worden toegeschreven.

Een smal proefsleufje \pm 100 meter naar het Oosten toonde precies dezelfde verschijnselen.

Hiertussen was een eigenaardig complex van loodrecht op elkaar staande wallen (fig. 4 bij pijltje) dat sterk doet denken aan de beveiliging van een doorgang. Immers loodrecht op de Oost-West gerichte wal liggen hier zowel aan Noord- als Zuidzijde twee evenwijdige korte wallen die een eventuele doorgang uitstekend zouden beschermen. Slechts van één dezer „poortvleugels” kon tot nu toe een profiel worden getekend (fig. 5) n.l. de Noord-Oostelijke aanzet. De bouw van deze wal vertoont grote gelijkenis met de West-Oost gerichte wal en behoort ongetwijfeld tot dezelfde aanleg. Het front met de diepe greppel is hier naar de Oostzijde gekeerd en geeft zo bescherming tegen eventuele aanvallen van buitenaf.

Het onderzoek van de wal was te beperkt om een afgerond beeld van het hele complex te krijgen. Ook de kwestie of we met één of twee bouwperioden hebben te doen, moet door nader onderzoek worden opgelost. De ontgraving kon niet worden voltooid omdat een zandafgraving onder Meerfeldhoven een Merovingisch grafveld had aangesneden. De tijd voor dit onderzoek nodig verminderde ook de financiële hulpmiddelen zodanig, dat van een verder onderzoek van de wal te Knegsel moest worden afgezien. Bovendien werden de zandafgravingen daar ter plaatse voorlopig stopgezet wat het onderzoek minder urgent maakte.

Nu momenteel het gevaar dreigt dat grote gedeelten van deze wal door

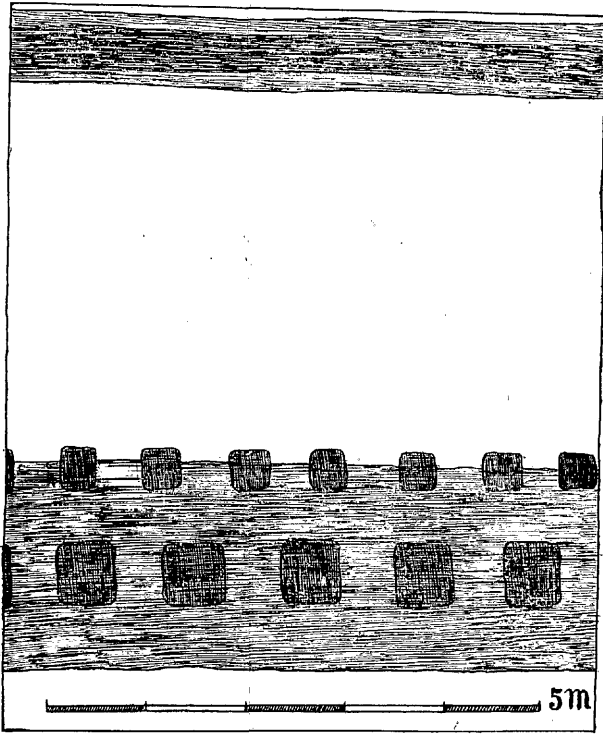

Fig. 2. Greppel en palenrijen.

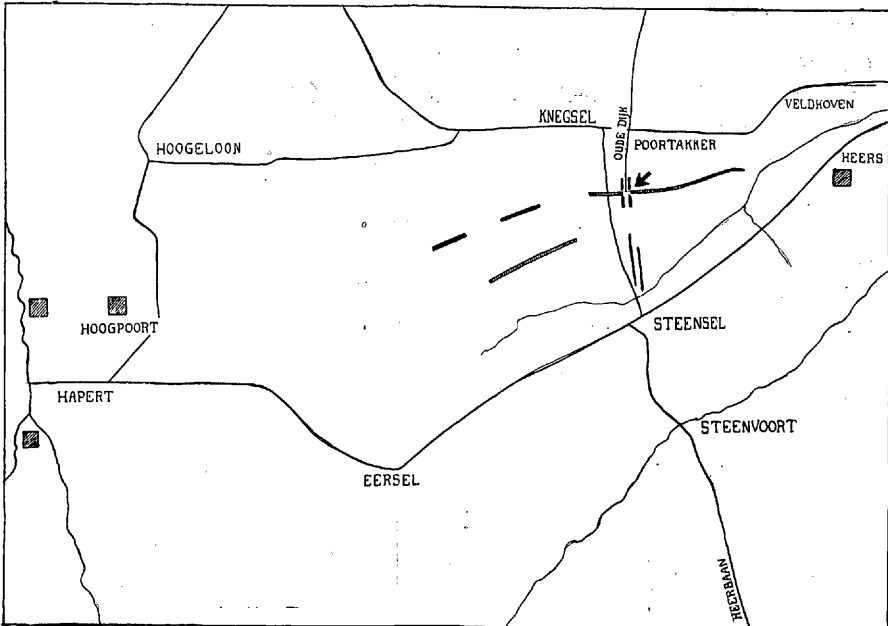

Fig. 4. Overzicht van wallencomplex en Romeinse vindplaatsen in omgeving.

nieuwe afgravingen gaan verdwijnen wil dit verslag van het nog zeer onvolledige onderzoek de aandacht vestigen op de talrijke problemen die aan dit complex van wallen vastzitten om aldus te bereiken dat spoedig tot een uitgebreid onderzoek kan worden overgegaan.

Een dezer problemen is de grote lengte van deze wal. Het meest Oostelijk gedeelte is thans nog over een afstand van bijna twee kilometer intact en met de sporen, die zich met enige onderbrekingen naar 't Westen uitstrekken, bereikt dit Noordelijk gedeelte een nawijsbare lengte van ongeveer 4 km. Evenwijdig hiermee, maar, voor zover zichtbaar, meer naar 't Z.W. gelegen, ligt een wal van $\pm 1\frac{1}{2}$ km lengte. Slechts een opgraving kan duidelijk maken of deze wal dezelfde structuur heeft. Op plaatsen waar de wal is geploegd, lijkt dit het geval te zijn.

Als dit zo zou zijn dan komen we voor 't eigenaardig verschijnsel te staan van twee evenwijdige wallen, iets dergelijks wordt in Engeland ook aangetroffen waar o.a. de bekende muur van Hadrianus niets anders is dan een weg tussen twee wallen die deze baan zowel naar 't Noorden als naar 't Zuiden beschermen.

De vraag rijst ook waarheen deze wallen en eventueel die weg lopen. In Oostelijke richting ligt opvallend juist in het verlengde van de wal de bekende, door Holwerda onderzochte, wachttorens²⁾ van Veldhoven bij het gehucht Heers. De wal loopt momenteel niet geheel meer tot deze plaats door maar eindigt in enige geploegde percelen op ± 1 km afstand van deze zogenaamde wachttorens.

Hoewel er twijfel bestaat over het karakter van de gebouwen sporen die Holwerda heeft onderzocht zou een wachttorens aan een lange verdedigingswal geen opvallend verschijnsel zijn. Men denkt dan direct aan de bekende „limes” in het Taunusgebergte en langs 'n gedeelte van de Main, waar, achter een langgerekte aarden wal, met houten palen versterkt, op regelmatige afstanden wachttorens zijn geplaatst.

Voor zover tot nu toe kan worden nagegaan vertoont de wal te Knegsel opvallend veel overeenkomst met het Noordelijk gedeelte dezer limesversterkingen in Duitsland (fig. 6).

Wil men een overeenkomst aannemen dan zouden ook in Westelijke richting wachttorens moeten staan, maar tot nu toe is geen der talrijke vindplaatsen van Romeins aardewerk en van Romeins puin onderzocht. Het meest zou hiervoor in aanmerking komen een akkercomplex tussen Hoogeloon en Hapert genaamd „de Hofstad” en gelegen naast „de Hoogpoort”. Dit akkercomplex zou, afgaande op de typische percelering en de suggestieve toponymen als een kleine Romeinse versterking in aanmerking komen.

Slechts enige honderden meters verder werd langs 't riviertje „de Grote

2) Het onderzoek is destijds zeer onvolledig geweest. Immers bij de bouw van kloosters en scholen op Koningshof zijn nog zeer veel bodemvondsten voor de dag gekomen.

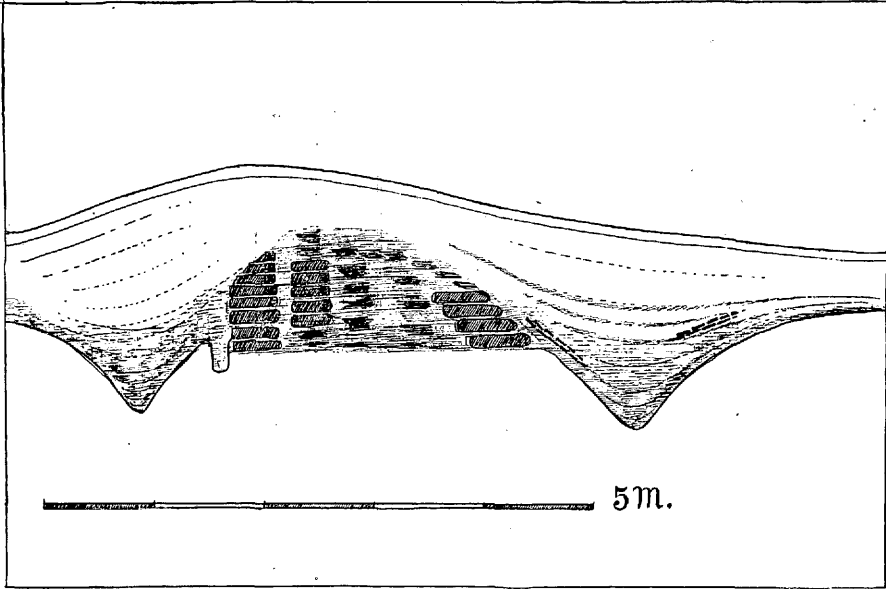

Fig. 5. Doorsnede noordelijke aanzet.

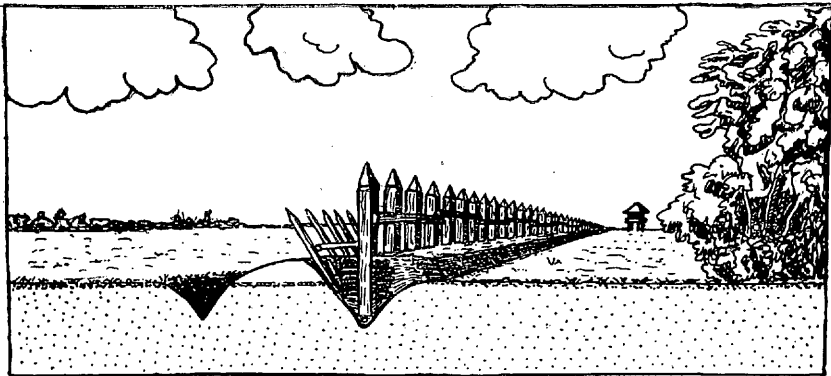

Fig. 6. Doorsnede en reconstructie.

Beerze" eveneens veel Romeins puin, vooral dakpannen, aangetroffen op de plaats waar de bekende muntschat van Hapert werd bovengploegd³⁾). Aan de andere kant van dit riviertje liggen de gehuchten Hofstad en Heeieind onder Bladel, twee toponymen die dikwijls met Romeinse vondsten in verband staan. (Heeieind vroeger „Heerle-eind"; vergelijk ook Heers bij Veldhoven).

Iets Zuidelijker waar de Beerze zich in twee takken splitst werden enige Romeinse amphoren en munten gevonden, terwijl op die plaats nog veel puinresten worden aangetroffen.

Vasthoudend aan 't idee van limes zouden ook verder naar 't Westen nog belangrijke Romeinse vondsten bekend moeten zijn. Hiervoor zouden in aanmerking komen: Hulsel met wat losse vondsten, maar vooral Alphen en Rijsbergen.

In Oostelijke richting voorbij het gehucht Heers had men voor een rivierovergang over de Dommel weinig keus tenzij in de richting van „den Heuvel" onder Waalre⁴⁾). Het verlengde van deze weg wijst naar de brug over de Tongelreep, tussen Aalst en Eindhoven, waar enig Romeins materiaal werd gevonden. Slechts steekproeven zouden kunnen aantonen of nog aanwezige wallen in 't verlengde van het nog intact zijnde gedeelte te Knegsel dezelfde structuur vertonen. Zo zou een onderzoek van de talrijke wallen bij „de Hoogpoort" te Hoogeloon gewenst zijn.

Tenslotte het eigenaardige complex van wallen dat een doorgang door de Oost-West gerichte hoofdverdediging suggereert, nog versterkt door het toponiem „Poortakker", juist ten Noorden daarvan gelegen.

Dat hier een oude weg het verdedigingsstelsel doorsnijdt is zeker, maar hoe oud die weg is kan zonder nadere gegevens niet worden opgelost. De constructie van de Noord-Oostelijke „poortvleugel" wijst er op dat deze gelijktijdig met de Oost-West gerichte wal werd aangelegd en dat er dus toen reeds een doorgang verdedigd moest worden. De Noordwestvleugel en de beide naar 't Zuiden gerichte wallen werden nog niet onderzocht. Deze laatsten hebben, na een onderbreking, een verlenging in twee parallel lopende wallen die tenslotte aansluiten op de vrij recent aangelegde nieuwe baan Knegsel—Steensel. Naar 't Noorden heeft de zandweg, die vanaf de doorgang in de richting van Zandoerle loopt, de naam „Oude Dijk". Zuidelijk van de wal is deze „Oude Dijk" niet meer aanwezig, maar in de bossen is het vroegere verloop nog te volgen en door de beide wallen in Zuidelijke richting is de breedte nauwkeurig aangegeven. Via Steensel, waar hij niet precies de tegenwoordige verharde baan volgt, loopt de weg naar de rivierovergang van de Run bij het gehucht de Stevert (Steenvoort). Verderop volgt hij niet de kronkelende verharde weg maar een oude bijna niet meer gebruikte, recht-

3) W. KNIPPENBERG, Een Romeins muntnest te Hapert (Brab. 1952, p. 18—22).

4) Uit oude archiefstukken blijkt dat hier inderdaad een rivierovergang is. Med. Mgr. dr. G. BANNENBERG.

lijnige brede zandweg: „de Heerbaan”. Een overlevering, door oude mensen zowel te Riethoven als Knegsel verteld, spreekt van een oude handelsweg tussen Luyk en Den Bosch. De meeste vertellers kennen ook nog het rijmpje: „Tussen Luik en de Bossche poort, geen rotter oord dan de Steenvoort”

Hoewel deze verhalen op een Middeleeuwse handelsroute wijzen zou de doorgang door het wallen systeem kunnen aantonen dat deze baan ook reeds in de Romeinse tijd werd gebruikt.

Al deze problemen die door de nog zeer onvolledige opgraving te Knegsel worden opgeroepen, maken het gewenst dat spoedig een zeer uitvoerig onderzoek wordt ingesteld. Immers zouden we hier inderdaad met een uitgestrekt Romeins verdedigingssysteem te doen hebben dan wordt het hoog tijd dat de schamele resten die hiervan nog over zijn voor verdere vernieling worden gespaard.

In het buitenland waar soms veel meer monumentale resten uit de Romeinse tijd aanwezig zijn worden zulke gevallen zorgvuldig ontzien en geconserveerd. Het wordt tijd dat ook in Nederland hier meer aandacht aan wordt besteed, zodat niet iedere particulier ongevraagd een belangrijk historisch monument kan vernietigen.

G. BEEEX.